

Hiernaast staand artikel is geschreven door Jan van der Heijden die op 17 september 2003 op veel te jonge leeftijd gestorven is. Hij werd slechts 50 jaar. Jan was in 1992 een van de oprichters van de Historische Kring. Binnen de kring heeft hij tot zijn onverwachte dood een zeer actieve rol gespeeld. In de eerste jaren schonk Jan veel materiaal uit eigen bezit aan de kring. Dat werd het begin van de uitgebreide documentatie waarover we nu beschikken. Jan was voorzitter van de onderzoekgroep. Ook was hij actief lid van de werkgroep Bronnen die in het Utrechts Archief aan de slag ging met het transcriberen van aktes betreffende de kloosters. Ook heeft Jan de Biltse archieven met veel liefde bestudeerd. Die archieven zullen de bron zijn geweest voor onderstaand verhaal.

Na zijn overlijden mocht de kring van de familie beschikken over alle door Jan bijeen gebrachte documentatie De Bilt en Bilthoven betreffende. Het betrof een groot aantal boeken, ansichtkaarten, documentatiemateriaal en gegevens uit computerbestanden. Tot die nalatenschap behoorde ook onderstaand artikel dat dus door Jan van der Heijden geschreven is. In zijn computer werd het als 'concept' aangeduid. Het is niet voor 100% zeker of het ooit eerder gepubliceerd is, maar mocht dat zo zijn dan is het nogmaals publiceren o.i. geen bezwaar. Het is het lezen waard! Mocht u meer willen weten over Jan dan kunnen wij u verwijzen naar het artikel 'In Memoriam Jan Cornelis van der Heijden 1953-2003' dat staat in De Biltse Grift van december 2003, 12^e jaargang, nummer 4.

EEN ERNSTIGE OVERTREDING

Jan van der Heijden

Het was zondagavond 18 september 1836 om zeven uur dat het gemeentebestuur van De Bilt een tip kreeg dat er een ernstige overtreding van 's Konings wetten plaatsvond in het huis van Hermanus van Veenendaal. De wethouders Jan Andries Mulder en Dirk Takken besloten terstond om de overtreders op heterdaad te betrappen. Voor de zekerheid namen ze politieversterking mee, want de overtreding werd begaan door een 50 tot 60 tal mensen waaronder de beruchte Klijn, een kamerbehangen uit Utrecht. Het gezelschap werd inderdaad op heterdaad betrapt. De overtreding van 's lands wetten bestond uit... het lezen uit de bijbel!!

Hermanus woonde aan de Akker en in zijn huis werd een zogenaamde oefening gehouden, een godsdienstige bijeenkomst van mensen die bezwaren hadden tegen de officiële leer van de Hervormde Kerk. Tijdens de oefening las de oefenaar voor uit de bijbel en werd er gezongen en gebeden. Veel deelnemers van dergelijke oefeningen bleven gewoon lid van de Hervormde Kerk. In een aantal gemeenten in Nederland vormden zij een

afzonderlijke kerkelijke gemeenschap. Het waren de 'afgescheidenen' ook wel de ware of oude Gereformeerde Kerk geheten. Zowel de kerkbesturen als de autoriteiten zagen deze bijeenkomsten als een ernstige bedreiging voor geloof en openbare orde. Het Biltse gemeentebestuur was vier maanden tevoren door de Procureur Generaal al gewaarschuwd oplettend te zijn. Bij Koninklijk Besluit van 5 juli 1836 waren dergelijke bijeenkomsten met meer dan 20 personen verboden. Maar dat verbod hielp niet.

Aangekomen bij de plaats van overtreding gelastte Jan Andries Mulder de oefenaar Hendrik George Klijn op te houden met het bijbellezen en maande de vergadering uiteen te gaan. Klijn antwoordde echter dat het lezen uit de bijbel niet verboden was en de aanwezigen weigerden te vertrekken. Een tweede aanmaning volgde eveneens zonder het gewenste effect. Even overwoog Mulder om krachtig in te grijpen. Hij zag daar echter vanaf om *'alle dadelijkheden te moeten vermijden en ook geene magt genoeg te hebben om deze personen*

Een ernstige overtreding

met geweld uiteen te drijven’. Het waren de wethouders die zich in gezelschap van de sterke arm het eerst terugtrokken.

Zij hebben echter wel een proces verbaal opgemaakt dat zij naar de gouverneur en de Minister van Justitie stuurden. In een begeleidende brief vroeg de burgemeester van De Bilt hoe hij moest handelen als er nogmaals een oefening zou worden gehouden. En in het geval de vergadering met geweld moest worden uiteengegrepen verzocht hij de *‘adsistentie van de gewapende magt’*.

Dit laatste verzoek werd gehonoreerd. Een week later, zondagmorgen 25 september, arriveerde er een militair detachement in De Bilt. Men was op alles voorbereid en had een minutieus draaiboek opgesteld. Indien er een oefening met meer dan 20 personen zou plaatsvinden zouden de overtreders door de burgemeester worden gelast uiteen te gaan. Bij weigering zou de sommatie driemaal worden herhaald. Hielp dit niet, dan zou de Biltse veldwachter Hendrik Rutgers de *‘ontbinding beproeven’*. Pas als ook zijn pogingen niet het gewenste resultaat opleverden zou de gewapende macht in actie komen. Uiterst beheerst overigens, want er zou *‘niet dan in den uitersten nood een voorzigtig gebruik van den sabel worde gemaakt’*.

Het liep echter met een sisser af. De militairen hoefden niet in actie te komen omdat op twee bijeenkomsten die dag slechts 8 en 14 personen aanwezig waren. En dat was niet verboden. Voor Hermanus van Veenendaal kreeg het gebeuren op 18 september nog een staartje. De rechtbank te Amersfoort veroordeelde hem tot een boete van f25,-. In hoger beroep te Amsterdam werd hij echter vrijgesproken.

In 1847 verhuisden vier Biltse gezinnen met in totaal 22 personen naar de Verenigde Staten, allemaal afgescheidenen. Onder hen was Hermanus Veenendaal, zijn vrouw Jannigje Niekerk en hun acht kinderen.

Bronnen:

Gemeentearchief De Bilt, correspondentiearchief 1838.
Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en lans. Deel 4.
Utrecht - Kampen, 1984.
Chr. L. Schneider, De Kleine kerk van De Bilt.
De Bilt, 1987.

PROCES VERBAAL

In den jare achttienhonderd zes en dertig, den achttienden september des avonds circa zeven uren, hebben wij Jan Andries Mulder, en Dirk Takken, beide assessoren van de Gemeente de Bilt, kennis bekomen hebbende dat ten huize van Hermanus Veenendaal, daggelder in deze gemeente, eene Godsdienstige bijeenkomst gehouden werd van meer dan twintig personen, zonder daartoe de toestemming van het Gemeente Bestuur verzocht te hebben ingevolge de bepaling van Zijne Majesteit Besluit van den vijfdien july 1836 / Staatsblad No. 42 sub b / hebben wij ons, geadsisteerd met Melchior Geerts Nestje, dienaar der Justitie alhier gestationeerd en Hendrik Rutgers, veldwachter dezer gemeente, ons begeven naar de woning van gezegde Hermanus Veenendaal, alwaar wij hebben bevonden eene vergadering van tussen de vijftig en zestig personen, bezig zijnde in den Bijbel te lezen, waarvan de voorlezing geschiedde door zekereKlijn, kamerbehangen, te Utrecht woonachtig.

Dat door mij eerstgenoemde assessor aan de gezegde Klijn is aangezegd met de voorlezing op te houden en de vergadering uiteen te doen gaan, vermits dezelve strijdig was met Zijne Majesteit bovengemeld Besluit, waarop hij antwoorde dat het lezen in den Bijbel niet was verboden. Dat ik hem alsnog heb gezegd, dat eene vergadering van meer dan twintig personen door Zijne Majesteit zonder vergunning verboden is, hem en de overige tegenwoordig zijnde personen alsnog aanmanende uiteen te gaan, doch waaraan niet is voldaan, zijnde zij tot des avonds ruim acht uren bijeen gebleven.

De verder tegenwoordig zijnde personen voor zooverre die door ons zijn herkend waren onder andere Johan Abraham Streng, schilder; Heijmans, schildersknecht; Jan van Voorst, landbouwer; Willemijntje Doornenbal, weduwe; Teunis van den Berg; Teuntje van den Berg, huisvrouw van Geurt van Dam; Jan van Ek, daggelder, alle wonende aan de Bilt. Gerrit van Woudenberg, melkverkoper te Utrecht en Evert Schimmel, landbouwer te Maartensdijk.

Van welke overtreding tegen Zijne Majesteit bovengemeld Besluit alsmede strijdende met art. 291 en volgende van het strafwetboek, wij het tegenwoordig proces verbaal hebben opgemaakt, hetwelk na gedane voorlezing door ons benevens de voornoemde dienaar en veldwachter is ondertekend ten jare en dage voormeld.